

A Kelet Népe és Erdély

Móricz Zsigmond folyóirata, a *Kelet Népe*, a sajtótudományban alig s az író életrajzában csak hozzávetőlegesen szerepel. K. Nagy Magda monográfiája Németh Lászlónak a Márciusi Front lapjává vált folyóiratáról (*A Válasz*, 1963) csak utal arra, hogy „A *Kelet Népe* először Szabó Pál és Féja Géza szerkesztésében, majd 1939 decemberétől Móricz Zsigmond szerkesztésében folytatja a *Válasz* munkáját”. Arról is tud (Nagy István közlésére hivatkozva), hogy Móricz „a *Kelet Népe*-ben a Népszavánál is hamarabb helyet adott az erdélyi kommunista írók írásainak, pedig tudta, hogy milyen veszéllyel jár ez”. Ennél tovább a folyóirat erdélyi vonatkozásainak feltárásában a sajtótudomány még nem jutott, bár Nagy Péter már tíz évvel hamarabb kiadott írói monográfiájában (*Móricz Zsigmond*, 1953) hivatkozott a szerkesztő ama szándékára, hogy „a lapból az összes aktuális problémák fókuszát, szabad vitahelyét akarta teremteni, ugyanakkor a lapot minden népi értelmiség előtt meg akarta nyitni, hogy fiai szaván keresztül végre a nép is a saját ügyére ismerjen...”

Móricz Virág emlékiratában (*Apám regénye*, 1954) külön fejezetet szentel a *Kelet Népe* szerkesztésében eltelt közel három esztendőnek, s közreadja annak az 1939. december 5-én kelt szerződésnek a szövegét, melyben Móricz Zsigmond átveszi a lap szerkesztését és kiadását Szabó Páltól. Bár Lakatos Éva bibliográfiai adatai szerint (*Magyar Irodalmi Folyóiratok K—M*, 1977) már a lap kezdeti szakaszaiban is, 1935-től elindulva, szerepelnek romániai magyar írók, így Bözödi György, Dsida Jenő, Jékely Zoltán, Jordáky Lajos, Kiss Jenő, Kovács György, Nagy István, Szabédi László, Szemlér Ferenc, Szentimrei Jenő, Tamási Áron, Tompa László és Vita Zsigmond, ez az együttműködés még esetleges, és többnyire cikk-átvételekre korlátozódik, annyit azonban már elárul, hogy Szabó Pál — s 1938-tól Féja Géza — népi tábora a Márciusi Front és a Vásárhelyi Találkozó áramlatai közt kapcsolatot keres és teremt. Móricz Zsigmond tehát 1940-től kezdve örökségül veszi már át az erdélyi írőkkal való érintkezést, s a helyzetek alakulásában ez mélyül elhatározottan politikaibb jellegű, egyre inkább antifasiszta népfrontos értelmű együttműködéssé.

A már Móricz szerkesztette VI. évfolyam első félészetendeje magán viseli ugyan az író ama átfogó törekvését, hogy a Márciusi Front bomlásával szétzilált népi tábort újra összehozza és gyakorlati népművelő, népébresztő munkára készítse, romániai vonatkozásaiban azonban ez az időszak még eléggé tájékozatlan és túlságosan általános. Versekkel szerepel Bárd Oszkár, Bartalis János és Szemlér Ferenc, valaki sájtószemle alapján névtelenül beszámol a bukaresti, brassói, kolozsvári és nagyváradi magyar kulturális eseményekről, kiemelve Kacsó Sándor és Szentimrei Jenő írói munkássága mellett Lucian Blaga műveinek magyar fordítását, Alexandru Sica magyar szerzőket románul bemutatató színházpolitikáját és Victor Eftimiu magyarbarát megnyilatkozásait. A későbbi baloldali kapcsolatok előjeleként közli a lap e sorok írójának *Erdélyi magyarok* című helyzetjelentését (az 1940. május 1-i számban), amely a román—magyar együttélés reális számbavétele alapján „a Duna-völgyi egyenlőség, béke és egyetértés hidját” keresi.

Erdély kettéosztásakor a *Kelet Népe* főszerkesztőjében is fellobbannak a történelmi múlt nemzeti illúziói, de már a fordulatot követő 1940. szeptember 15-i számban rányit Móricz Zsigmond az erdélyi nyomorra Asztalos István *Angyalvárás* című novellájának közlésével, helikoni transzilvanista csillogás helyett népi realisták csöndesebb, háttérből szóló irodalmát választva. Innen már rövid az út és egyenes, amely — Móricz szavaival élve — „az erdélyi lélek alapvonása”-ként a réalpolitikát jelöli meg, s ennek a meghatározásnak a logikájával jut el a régi *Korunk*-gárda új megszólaltatásáig, kimentve azt kényszerű elszigeteltségéből.

Móricz Zsigmond havi, majd félhavi folyóiratának találkozását az erdélyi baloldallal egyrészt benső készségek, másrészt személyi kapcsolatok mozdították elő. Már Nagy Péternek feltűnt, hogy Móricz nemcsak a két népi tábort — Féja és Németh irodalmibb, Darvas József és Erdei Ferenc politikaibb szárnyát — hangolja össze, hanem az inkább urbánus és munkásmozgalmi Földes Ferencnek és Benjámin Lászlónak (tegyük mi hozzá: Kassák Lajosnak) is helyet ad, valójában egyáltalán nem a Nagy Péter szótárában szereplő XIX. századi „népies” kifejezésnek, hanem inkább a plebejus teljességében vett „népi”-nek megfelelően, hiszen — s Nagy

Péter erre is rácsodálkozik — József Attila emlékének is áldoz, „mintha az ellenzéki erők ilyen egyesítésének homályos szándékát tükrözné“. Ma már kevésbé tekintjük ezt a szándékot homályosnak, hiszen Móricz építő-népnevelő reformtörekvéseit a népfőiskola, szénporos magyar téglá, hasuraszövés praktikizmusával egyetemben már egyidejűleg is éppen olyan politikai indíttatású népszolgálatnak értékeltük, mint az *Árvácska* vagy a *Rózsa Sándor a lovát ugratja* rendszert tagadó és robbantó irodalmi tüzlángját, egyazon plebejus radikalizmust tisztelve mindebben szövetségeseink az antifasiszta ellenállás frontján. Az egymásratalálást mindkét részből közös diszpozíciók segítették elő, s a véletlenszerű egyedi érintkezésvétel is ebben az előhelyzetben leli magyarázatát.

A *Magyar Nemzet* hasábjain még 1940 november havában megjelent kalotaszentkirályi tanító-beszámolómban felkeltette Móricz Zsigmond figyelmét, s meginduló (azóta többször, legutóbb a Csanak Dóra-féle *Móricz Zsigmond levelei* 1963-as II. kötetében közreadott) levélsorozatában e sorok íróját a lap erdélyi adminisztrálásával és szerkesztésével bízta meg, új s újabb anyagot kérve és tárgyköröket mozgató. A bizalom alapjául régi, még Csehszlovákiában, diákkoromban keletkezett ismerettség szolgált, de szerepe volt itt Jócsik Lajosnak is, aki nemcsak a Sarló egykori publicistájaként, hanem a *Korunk* munkatársaként is baloldali súlyt adott a *Kelet Népe* Móricz mellett vállalt és viselt másodszerkesztői tevékenységének. Táplálkozott azonban a lap erdélyi tájékozódása a főszerkesztő személyes ismerettségéből s főleg az ifjúság körében szerzett kapcsolataiból, így Lórinicz László, Marosi Péter, Tóth Samu és más egyetemi hallgatók s az író között támadt igazán bensőséges barátságából is. A többféle csatorna nem fedte egymást: írói ismeretségek inkább a polgári liberalizmus, diákkapcsolatok egy harmadikutas népiség jegyében fogantak, s csak a *Korunk*-gárdával való együttműködés volt kimondottan baloldali, egészében azonban a három ér mégiscsak a kor megkövetelte népfrontosság felé irányult, s mind egyidejűleg, mind utóhatásaiban e csoportosulások közeledését egyengette. Móricz Zsigmond erdélyi látogatásait már akkor, 1941-ben és 1942-ben, így értékeltük: egységteremtőnek a haladó erők összefogása értelmében.

A lap 1941. február 1-i számától kezdődik összeműködés a *Kelet Népe* és a régi *Korunk* csoportja között. Első nyomatékos jele Nagy István *Ami kimaradt az erdélyi leltárból* és Kovács György *Politizáló erdélyi urak* című cikke, két olyan írás, amely jócskán megcenzúrázott voltában is az Észak-Erdély sajtójában akkoriban elhallgatott népi ellenzéki első megnyilvánulása volt. Bármennyire szeretem Tamási Áront és művészetét, be kell vallanom, hogy ebben az indulásban jellemző szerepet kapott akkoriban az a bíráló szó is, amelyet éppen a *Kelet Népe* hasábjain ejthettem a Vásárhelyi Találkozó elnökének akkoriban önfeladó magatartása felett (*Erdélyi tanulságok*). Egy következő, kimondottan szépirodalmi számban már együtt lép fel Asztalos István, Gábor István (Tolnai Lajosról szóló, később is megismételt marosvásárhelyi adataival), Kiss Jenő és Bartalis János, majd 1941. március 1-én ezt a tájékozódást fokozva, egész ankét kerekedik a főszerkesztő rákérdezésére: „Miért szegény Erdély?“ Bözödi György válasza (*A székelyföldi szegénység*), Anghi Balázsé (*Mostoha föld, idegen kizsákmányolás*) és a munkásszolgalmi harcos Veress Pálé (*A székelyföldi ipari munkásság küzdelme a szegénység ellen*) kíméletlen igazmondással tépi szét az Erdélyről és az „erdélyiség“-ről alkotott vadregényes illúziókat, s a honi tőke képviselője, a Vásárhelyi Találkozóban már jelentkezett Székely József is reális iparosító politikát és munkásjóléti intézkedéseket sürget (*A székelyföldi gyáripár gondjai*). E sorok írója — a *Korunk* hagyományát követve — ezúttal a Székelyföld kiaknázásra váró nyersanyagairól szólva, szovjet kutatói példákra hivatkozhatott, majd május 1-én az Erdélyi Enciklopédia felidézésével a fiatal írónemzedék romantika-ellenes fellépését magyarázta (*Erdélyi realista írók*).

A szovjetellenes rablőború kitöréséig nyugodtan fejlődik és mélyül el Móricz erdélyi irodalompolitikája, alátámasztva Kolozsvárt, Désen, Marosvásárhelyen és a Székelyföldön tett látogatásának közvetlen személyi és társas tapasztalataival. Népnevelési kérdésekhez szól hozzá Nagy István és Kovács György (majd folytatólagosan Jordáky Lajos), a román parasztkérdéssel foglalkozik Arató András, megszólal kortanúként a baloldallal nyíltan szövethető öreg Sándor József, a kolozsvári diákság haladó terveiről és népszolgálatáról cikkezik Gajzágó György, s Móricz külön kérésére az erdélyi népkeveredésről ír, meghazudtolva minden fajmércét, Molter Károly. Elő tiltakozással minden akkoriban már hivatalosan terjesztett származási megkülönböztetés ellen ekkor adja közre Móricz lapjában Salamon Ernő *Ez a szegény nép* című versét (később, az 1941. augusztus 15-i számban a *Szegényasszonyforgató* is szerepel az „Öt fiatal költő“ című összeállításban). Szemlél-versek, Asztalos-novella mellett állandóan visszatér a lapban Jordáky Lajos publicisztikája, kis „erdélyi jegyzetek“-be rejtve népfronti mondandóját a kormánytámogató Erdélyi Párt kizárólagossági törekvésével szemben.

Móricz Zsigmond érdeklődése Erdély iránt együtt jelentkezett baloldali kötődésével. Ezt már legelső, a *Kelet Népe* ügyében Kolozsvárra írt levele is elárulta, amikor programszerűen leszögezte: „Örülök, ha Erdélyből is kaphatunk hangot, belsőleges, őszinte önvizsgálatot. Önismeretet. A szegény-magynak küzdelem az útja, vagy megsemmisül, felörlődik. Fájdalmas volna, ha az erdélyi írőkkal is az történe, ami egyes felvidékiekkel: a felszinen állók hamar beveznek a nyugalmas jólétbe s ezzel vége. Várom azokat az erdélyieket, akik nem hallgatnak el. Akiknek most nyílik meg a lelkesége és a mondanivalója.” S még Erdélybe jövetele előtt beleegyeznek abba, hogy a lap terjesztésébe bekapcsoljuk Józsa Bélát, az antifasiszta lapokban már feltűnt kommunista munkásíró, levélben közölve: „A kívánt személyi megbízást Józsa Bélának szívesen megadom...”

Az író erdélyi útja ott, ahol a hatóságok meg nem akadályozták, valóban alkalmat adott minden kör, kar, társadalmi réteg és osztály, minden nemzedék külön és együttes megismerésére, s Nagy István, Kovács István, Veress Pál mai munkás-emlékirataiban újra meg újra meg is jelenik az ezüsthajú vándor a szakszervezeti munkások között. Felforralló élmény mind az író, mind a meglátogatottak számára a földművesek felkeresése is. Két nagy riport a Székelyföldről az író személyes benyomásait dolgozza fel mind a faji-felekezeti elfogultságokkal (*Szombatosok*), mind a tekintélyuralmi szervezési formákkal szemben (*Gazdakör Székelyföldön*), de jut az erdélyi anyagból az 1942-es évfolyamra is, amikor Móricz a címlapra nyomott Nagy Imre-festményből próbálja levezetni a sajátos székely népalkatot (*Juhnyírás a csiki havasokban*), a néphumorban talán a *Hét krajcár* tragikus jókedvét idézve, s jut az emlékekből az 1942. május 1-i József Attila-emlékszámába, amikor Móricz az unalomig csépelte jelszavasdi helyett tényleges népi szövetkezést hirdet, és kiképzíti az álszövetkezeteket (*Szebb jövőt!*). A szövetkezetesítés álma még a kommun idejéből lobban itt fel a II. világháború kellős közepén, s hogy koncepcióról van szó, eléggé elárulja Bözdödi Györgynek a szerkesztő rendelkezése közben megjelentetett tanulmánya az erdélyi magyar szövetkezetek eredeti demokratikus jellegének felszámolásáról egy mindent elsöprő neofeudális-bürokrata központosság örvényében.

A változatlanul Széchenyi István hasonló nevű könyvéről vett, még a Móriczszakasz előtről való címbetűkkel megjelenő *Kelet Népe* 1941. október 1-től „új arcra tekint szembe az olvasóival” (innen kezdődnek a címlapra nyomott jellegzetes képek), s egy különös műfajban Móricz közvetlen érintkezést teremt munkatársaival és közönségével: ez a „Szerkesztői asztal”. Itt találunk rá az izzó jelmondatra, amely mindvégig kulcs író és lapja megfejtéséhez: „Nem bírjuk tovább a *népnymort*.” Ez az érzés állítja, Nyilas Misire emlékezzen, a Kolozsvárt felfedezett Bíró János parasztdiák mellé (közli *Útravaló* című elbeszélését), vagy figyelteti fel a kézdivásárhelyi körülmények közt ügyvédből cipésszé vált dr. Dávid Istvánra, akinek író fiát, Ivánt bevonja a lapba *Istenemistenem* című nyomorrajzával. Ide nyúl Nagy István novellája, a *Vendéglódsi* vagy Kovács György sorskérdéseket taglaló tanulmánya: *Székelyek gondjai*. Vitacikk ez az utóbbi a javából, borúlátását Szentimrei Jenő igyekszik folytatásos tanulmányában (*Székelyföld és házi-ipara*) távlatnyitogatóan feloldani. A háborús nyomasztó légkörében voltunk, nem egy szerkesztői üzenet hivatkozott burkoltan a cenzúrára, s némi enyhülést jelentett a feszültségek közepe a művészet vissza-visszatérő tárgyakra. Erdélyből Lakatos István cikkeznek a magyar zene útjairól, s az inkább mecénás voltáról ismert Vida Ferenc Nagy-bánya képzőművészetének jelentőségéről ír, válságos helyzetben közös munkát hirdetve „romboló belső civódások helyébe”. A költészet is visszalö minden idillre: Jócsik Lajos, aki már 1941-ben a *Magvető* antológiával, Móricz kedvenc kiadványával sokban párhuzamos *Verseken tündöklő Erdély* gyűjteményt üdvözölte, most a háborús szakaszban Reményik Sándor új verseire hivatkozik: a kéziratban terjesztett „korszerűtlen versek”-re, melyek elárulják, hogy szerzőjük „a szociális igazság fényei felé fordult”. Olyanok ezek, hogy csak zárójelben ígérhető a közreadásuk, „ha lehet”.

Az erdélyi kapcsolatok akkor lazultak, amikor az erdélyi baloldal szélesebb hatékonyságú szerephez jutott a Történelmi Emlékbizottságban vagy a Hitler-ellenes lapok (*Magyar Nemzet*, *Kis Újság*, *Népszava*, *Szabad Szó*) hasábjain. Egy-egy Nagy-novella (*Háromszor nyolc*) vagy Kovács-novella (*Torozók*) felvillantja még a korábbi kapcsolatokat, a lap az agg Gyalui Farkastól közlő egy régesrégén németből fordított egykorú beszámólót Bethlen Gábor lakodalmáról, szó van még alkalmoszerűen a népművelés céljaira felhasználandó Csiki Magánjavokról (az aláíró Páldy Róbert ismeretlen), s a szerkesztő helyet ad Székely Mózes (Daday Loránd) szórványsorokon búslakodó cikkének, de egyik szerkesztői üzenetében kereken felszólít egy szórványbeli panaszt az „román” szó használatára. Eless bírálatot találunk még a budapesti Bartók János tollából egy hivatalos kolozsvári irodalmi est

„érdektelen és szíkes műsor“-áról, az 1941-re jellemző szoros együttműködés az erdélyiekkel azonban kihagy és elhal, amin mit sem segítenek az ugyancsak budapesti Kelemen János erdélyi tárgyú könyvrecenziói. Új helyzetek, új sarkulások, új feladatok állottak elő a magyar közéletben, amelyek közt a betegeskedő Móricz Zsigmond és lapja nem találja már fel magát. E sorok írója hosszas katonáskodása előtt, 1941. szeptember 15-én *Erdélyi levél a kölcsönös bírálat szükségéről* című, betűkkel szignált cikkével szerepelt utoljára a lapban, a tömegek felemelkedése felé fordítva a figyelmet, összhangban Móricz programjával, de kiegészítésként sürgetve „az ország kisebbségeivel s a szomszéd népekkel való jó viszony kölcsönös ápolását“. Ez a feladat azonban túlment már a *Kelet Népe* lehetőségein, s az erdélyi haladó erők saját összefogását tette szükségessé.

A *Kelet Népe* Móricz Zsigmond halálával megszűnt. 1942. szeptember 1-én kelt utolsó számában Jordáky Lajos *Ereklyék és hagyományok* című jegyzetével a függetlenségi és szabadságharc emlékének tanulságul vételére, vagyis történelmi mezbe rejtve a Hitler-ellenes küzdelem új fázisára figyelmeztetett. Ez már előrejelzése volt a kolozsvári *Korunk*-csoport 1943-as önálló fellépésének, amely a *48-as Erdély* című „zsebkönyv“ körül Észak-Erdély antifasiszta ellenálló értelmiségét immár önállóan tömörítette. Beszámolómban nem bibliográfiai teljességre, hanem a főbb vonalak alakulás bemutatására törekedtem, abban bizakodva, hogy nemcsak az erdélyi vonatkozásrendszernek, hanem a *Kelet Népe* teljes egészének monografikus feldolgozására is sor kerül.

Csibe